

ВІДГУК

офіційного опонента доктора психологічних наук, професора
Руденко Лілії Миколаївни на дисертаційну роботу
Гончарук Наталії Миколаївни «Психологія регулювання комунікації
у підлітків із порушеннями інтелектуального розвитку»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора психологічних
наук за спеціальністю 19.00.08 – спеціальна психологія

У парадигмі повсякденного життя підлітки виявляють фундаментальну потребу отримувати та ділитись інформацією. Без ефективної комунікації вони не можуть бути почутими, налагоджувати взаємодію у навчальній сфері, з вчителями та однолітками, і в кінцевому підсумку, досягати поставлених цілей у різних сферах діяльності. Це особливо актуально у сфері міжособистісної комунікативної взаємодії, яка зумовлює формування взаємних ставлень та відчуття належності до спільноти.

Визначена потреба налагоджувати комунікативну взаємодію оцінюється як базова і в її контексті психологічне регулювання комунікації розглядається як механізм формування комунікативних дій, який забезпечує організаційну структуру взаємодії та її динамічні аспекти, представлені послідовністю станів, процесів і системою управління комунікації. Характеризуючи стан вивченості проблеми формування комунікативних компетенцій стосовно підлітків із порушеннями інтелекту, слід зазначити, що, незважаючи на розуміння ролі комунікації, дослідження стосовно цієї категорії дітей залишаються менш розробленими, ніж в інших сферах спеціальної психології, що й складає актуальність наукового пошуку.

Доцільно відзначити, що конкретизовані об'єкт і предмет дослідження, мета і завдання відображають логіку теоретичних та експериментальних досліджень. Також простежується чіткий взаємозв'язок між визначеними дослідницькими завданнями та теоретико-науковою новизною і практичним значенням. Належна обґрунтованість та достовірність отриманих результатів і висновків забезпечена широкою джерельною базою проведеного дослідження, опрацюванням значної кількості емпіричних матеріалів, використанням різноманітних методичних прийомів аналізу поставлених проблем, достатньою апробацією отриманих результатів. Зазначене надає змогу охарактеризувати роботу Н.М. Гончарук як логічно вивірене та структурно-завершене дослідження.

У дисертаційному дослідженні авторкою проведено ґрунтовний теоретичний аналіз проблеми психологічного регулювання комунікації з позицій різних наукових підходів та концепцій, за результатами якого встановлено специфіку та виявлено механізми психологічного регулювання, здійснено науково-теоретичний аналіз проблеми комунікації як психологічної категорії, визначено її структуру, обґрунтовано теоретико-методологічні підходи до дослідження комунікації; розмежовано та уточнено зміст понять «комунікація», «комунікативна взаємодія», «комунікативна поведінка», «спілкування», «комунікативна діяльність»; теоретично обґрунтовано системну модель комунікації.

Цілком виправданим, як у теоретичному так і у практичному плані, є тло системного підходу, на основі якого розроблено модель психологічного регулювання комунікації, структуру якої представлено трьома компонентами, серед яких: «інтелектуальне регулювання комунікації», «емоційне регулювання комунікації», «вольове регулювання комунікації».

Аналізуючи першоджерела Н.М.Гончарук, з'ясовує чинники та механізми, що детермінують специфіку психологічного регулювання комунікації у підлітковому віці, що дало можливість дисертантці розкрити особливості інтелектуальних, емоційних та вольових передумов, які відповідають за забезпечення комунікації дітей із порушеннями інтелектуального розвитку.

Зокрема, дисертанткою виявлено недостатні семантичні передумови (недостатню логічну структурованість комунікації, патологічну інертність пізнавальних процесів, низький рівень соціальної обізнаності, обмежені можливості соціальної перцепції та ін.), з'ясовано особливості емоційного розвитку (несформованість суб'єктивного досвіду емоційних стосунків, незрілість емоційної сфери, примітивність і поверховість емоційних реакцій, зниження загальних активаційних показників) та вольових рис (слабкість спонукань, неспроможність до подолання перешкод, недостатність вольових особистісних якостей, важливих для становлення комунікативної поведінки), які потенційно впливають на формування комунікативної поведінки. Це дало змогу з'ясувати й охарактеризувати напрями психологічного дослідження комунікації у дітей із порушеннями інтелектуального розвитку.

Заслуговує на увагу наукове обґрунтування умов, засобів і методів проблеми дослідження, які визначено як вихідні теоретико-методологічні основи вивчення психологічного регулювання комунікації у підлітків із порушеннями інтелектуального розвитку. Зважаючи на результати проведеного теоретичного аналізу розроблено систему психологічного регулювання комунікації, яка поєднує концептуальну, змістову та операційну

складову. У концептуальній складовій викладено основоположні засади дослідження. Змістова складова об'єднує у своїй структурі діагностичний, формувальний, практичний та результативний блоки. В межах діагностичного блоку авторкою розроблено й обґрунтовано експериментальну програму дослідження психологічного регулювання комунікації, в якій представлено рівні сформованості психологічних конструктів регулювання комунікації. Формувальний блок передбачає розвиток компетенцій психологічного регулювання комунікації, практичний – застосування практичних навичок у повсякденних ситуаціях комунікативної взаємодії.

Безсумнівним здобутком є розроблення методики формування психологічного регулювання комунікації, яку було апробовано у формі соціально-психологічного тренінгу комунікативної компетентності. За результатами його успішної апробації та у межах реалізації операційної складової було розроблено систему експериментальних методів дослідження, корекційно-розвивальних засобів і засобів оцінки ефективності психологічної системи впливу на комунікативну поведінку підлітків із порушеннями інтелектуального розвитку.

Положення та висновки, заявлені дисертанткою, є важливими для теорії та практики. Вони носять теоретико-прикладний характер і мають практичне спрямування. Наукова новизна здобутих результатів полягає в тому, що вперше:

- науково обґрунтовано концептуальні засади регулювання комунікації у підлітків із порушеннями інтелекту з позицій організаційно-управлінського, соціально-регулятивного й управлінсько-регулятивного підходів;

- розроблено структурно-функціональну модель комунікації, апробовано систему психологічного регулювання процесу комунікації та доведено диференційні відмінності психологічного регулювання комунікації у підлітків із порушеннями інтелекту і нормотиповим розвитком, які полягають у кількісних та якісних характеристиках динамічно-модального, афективно-регулятивного, когнітивно-змістового, операційного, мотиваційно-вольового, організаційно-вольового та соціально-відповідальнісного конструктів;

- розроблено та апробовано систему психологічного регулювання процесу комунікації у підлітків із порушеннями інтелекту як одного з механізмів психологічної підтримки цих школярів та ін.

Заслуговує схвалення розроблений алгоритм управління корекційно-розвивальним процесом психологічного регулювання комунікації. Науково

обґрунтовано системний підхід до формування психологічного регулювання комунікації з урахуванням динамічно-модального, афективно-регулятивного, психастенічного, перцептивно-аналітичного, когнітивно-змістового, операційного, мотиваційно-вольового, організаційно-вольового, соціально-відповідальнісного конструктів.

Якісна характеристика результатів підтвердила, що продуктивність психологічного регулювання комунікації забезпечується усіма функціональними механізмами психологічного регулювання, відображеними в основоположних конструктах комунікації.

У висновках цілком обґрунтовано узагальнені результати та окреслено перспективи подальшого вивчення проблеми. Результати дослідження викладені чітко й послідовно, що свідчить про досягнення поставленої мети та успішного розв'язання поставлених задач.

Визнаючи системність, цілісність і новизну дослідження Н.М. Гончарук, варто звернути увагу на певні дискусійні моменти, які чіпають подальше вивчення досліджуваної проблеми, актуальність якої пов'язана, передусім, з винятковою важливістю побудови ефективної моделі психологічного регулювання комунікації у дітей із порушеннями інтелектуального розвитку:

1. При дослідженні психологічного регулювання комунікації авторкою детально розроблено і реалізовано в експериментальній роботі інтелектуальний, емоційний та вольовий компоненти психологічного регулювання комунікації, водночас не прийнятий до уваги психолінгвістичний компонент, який є важливим підґрунтям комунікативної взаємодії. Потребує пояснення така точка зору.

2. У дослідженні вольового регулювання комунікативної поведінки виокремлено мотиваційно-вольовий конструкт, який забезпечує мотиваційні аспекти регулювання комунікації, пов'язані із комунікативними потребами та цільовими характеристиками комунікації. Чи не було б доцільним виокремити цей конструкт і розглядати його як окремий компонент психологічного регулювання, оскільки він є повноцінним і самостійним компонентом особистості?

3. На наш погляд, слід більш детально розкрити вплив психологічного регулювання на комунікацію, дослідження якого уможливить визначити ступінь узгодженості функціональної взаємодії між регулятивними та комунікативними механізмами, що дало змогу б підсилити результати формувального експерименту.

4. Вважаємо, було б за доцільне більш розгорнуто описати практичний блок, представлений у змістовій складовій дослідження, що дало б змогу

проаналізувати тенденції моделювання ефективної поведінки та можливості застосування практичних навичок у повсякденних ситуаціях комунікативної взаємодії й розширило б практичну значущість проведеного дослідження.

5. У дисертації ґрунтовно описано методичну частину вивчення психологічного регулювання комунікації у підлітків із порушеннями інтелекту, втім варто було б розробити універсальні рекомендації для практиків стосовно визначення основних механізмів психологічного регулювання комунікації, що дає змогу в умовах навчання діагностувати тип порушення та обирати відповідні засоби їх корекції.

Втім, попри все, наведені зауваження і побажання не впливають на загальну позитивну оцінку докторської дисертації Н.М. Гончарук, що є актуальним, логічно структурованим та оригінальним науковим дослідженням у галузі спеціальної психології, розкриває обрану тему, вирішує поставлену мету та завдання дослідження, містить неординарні авторські методичні підходи.

Дисертація «Психологія регулювання комунікації у підлітків із порушеннями інтелектуального розвитку» виконана на високому теоретичному та емпіричному рівні, має значне практичне застосування, відповідає вимогам п.п. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів» із змінами, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року та вимогам МОН України, що висуваються до докторських дисертацій, а її авторка, Гончарук Наталія Миколаївна, заслуговує на присвоєння наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.08 – спеціальна психологія.

Офіційний опонент

доктор психологічних наук, професор
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
завідувач кафедри спеціальної психології

